2-ŞÖBA · ÇORVAÇILIK VA HAYVONLAR MAHSULDORLIGI

UO'K: 636.633.46

C.DROMEDARIES, C.BACTRIANUS TUYALARINI SOF VA ÖZARO JUFTLAŞDAN AVLODNING TIRIK VAZNI YOŞI DINAMIKASIDA ÖZGARIŞI

KO'CHAROV. S.Y.

Samarqand davlat veterinariya tibbiyoti, chorvachilik va biotexnologiya universiteti Toshkent filialining 3-bosqich doktoranti

DOI
10.66073/ReFocus-Conf/1311090

NASHR SANASI
13.11.2026 · Nukus

SAHIFALAR
446–449

NASHR HAMKORI
Research Focus
ISSN 2181-3833

IQTIBOS UÇUN Ko'charov S.Y. C.dromedaries, C.bactrianus tuyalarini sof va özaro juftlaşdan avlodning tirik vazni yoşi dinamikasida özgarişi // Veterinariya meditsinasi va çorvaçilikdagi dolzarb muammolar va ularning yeçimlari: xalqaro ilmiy va ilmiy-texnik anjuman materiallari. – Nukus, 2026. – B. 446–449. – DOI: 10.66073/ReFocus-Conf/1311090

ANNOTATSIYA Uşbu maqolada Qorakalpoğiston respublikasi «Ustyurt» platosi şaroitida C.dromedaries, C.bactrianus tuyalarini sof va özaro juftlaşdan avlodning tirik vazni yoşi dinamikasida özgarişi keltirilgan, ösiş rivojlaniş davrlari böyiça tahlil qilingan va xulosalar berilgan.

KALIT SÖZLAR C.dromedaries, C.bactrianus, tuyalar, sof va özaro juftlaş, avlod, tirik vazn, yoşi dinamikasi, özgarişi, ösiş rivojlaniş, tahlil,xulosalar.

ABSTRACT This article presents the age-related dynamics of live weight changes in the offspring obtained from purebreeding and crossbreeding C. dromedarius and C. bactrianus camels under the conditions of the Ustyurt Plateau in the Republic of Karakalpakstan. It also analyzes their growth and development stages and provides relevant conclusions.

KEYWORDS C. dromedarius, C. bactrianus, camels, purebreeding and crossbreeding, offspring, live weight, age dynamics, changes, growth and development, analysis, conclusions.

Kiriş. Bugungi kunda dunyoda tuyaçilik sohasi rivojlangan xorijiy mamlakatlar qatoriga Avstraliya, Argentina, Namibiya, JAR (Janubiy Afrika Respublikasi) hamda Möğuliston davlatlari kiradi.

FAO (2025-y.) ma'lumotlariga köra [1.https://agriexpert.ru/articles.], bugungi kunda dunyoda 24 mln boşga yaqin bir va ikki örkaçli tuyalar mavjud bölib, şundan Camelus dromedarius tuyalarining 50 ta zot tipi va Camelus bactrianus tuyalarining 7 ta zot tipi bor. Uşbu davlatlarda tuyalarning mahsuldorligini oşiriş borasida seleksiya usullari bilan genofondini yaxşilaşga yönaltirilgan ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Şuni qat'iyan ta'kidlaş mumkinki, bugungi kunda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlaşda tuyaçilikdan olinadigan parhezbop sut va göşt mahsulotlari katta ahamiyatga ega. Şu bois, tuyaçilik mahsulotlari hajmini oşiriş maqsadida bir va ikki örkaçli tuyalarni çatiştiriş hamda duragay avlodlar oliş yönalişlari dolzarb bölib qolmoqda.

MDH davlatlari içida bugungi kunda tuyaçilik sohasida asosan Qozoğiston Respublikasi [2. https://24.kz/ru/news], (227 ming boş) va Turkmaniston Respublikasi [3. https://mir24.tv/news], (345 ming boş) yetakçilik qilib, Rossiya Federatsiyasida bu körsatkiç [4. https://yuz.uz/news], 6,4 ming boşni (Tuva Respublikasida) taşkil qiladi.

Özbekiston Respublikasining asosan çöl va yarim çöl hududlarida tuyaçilik bilan şuğullanilib, ularning boş soni 2025-yil holatiga köra 20,1 ming boşni taşkil qiladi [5. https://uz.sputniknews.ru]. Şundan mazkur boş sonining 44,3 foizi Navoiy viloyatiga, 24,1 foizi Qoraqalpoğiston Respublikasiga, 11,9 foizi Buxoro viloyatiga, 8,1 foizi Qaşqadaryo viloyatiga va qolgan 11,6 foizi boşqa viloyatlar uluşiga töğri keladi.

Qoraqalpoğiston Respublikasining Ustyurt platosi va şimoliy Qizilqum hududlarida tuyaçilik bilan şuğullaniladi. Hozirgi kunda Qoraqalpoğiston Respublikasida barça toifadagi xöjaliklarda jami tuyalar soni 4844 boşni taşkil qiladi.

Özbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida tuyaçilik sohasida sut, göşt va jun mahsuldorligini oşiriş borasida seleksiya işlarini amalga oşirişga asoslangan tadqiqotlar olib borilgan.

Bir va ikki örkaçli tuyalarning nasliy salohiyatini yuzaga çiqarişni oşiriş borasidagi ilmiy tadqiqotlar natijasida ularning mahsuldorligini oşirişga erişilgan. Tuyalarning mahsuldorligini oşirişda ularni çatiştiriş orqali duragay avlodlar oliş böyiça tadqiqotlar olib boriş muhim ahamiyat kasb etadi.

Mana uşbu fikr-mulohazalardan kelib çiqqan holda, Qoraqalpoğiston Respublikasining tuyaçilikka ixtisoslaşgan Ustyurt platosi şaroitida bir va ikki örkaçli tuyalarni çatiştiriş yuzasidan olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlarda ilmiy asoslangan usullar yetarli emas. Şu bois, ilmiy tadqiqotlarga asoslangan holda Camelus dromedarius tuyalarini Camelus bactrianus tuyalari bilan çatiştiriş va duragay avlodlar mahsuldorligini örganiş, seleksion xususiyatlarining çegarasini aniqlaş hamda tavsiya qiliş dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqotning maqsadi. Qoraqalpoğiston Respublikasi Ustyurt platosi şaroitida Camelus dromedarius ва Camelus bactrianus tuyalarni ўзаро juftlaşdan olingan дуragай F_1 avlodlarning tirik vaznini örganişdan iborat.

Yuqorida közda tutilgan maqsadga erişiş uçun quyidagi vazifalarni bajariş talab etiladi:

TADQIQOTNING VAZIFALARI

Camelus dromedarius va Camelus bactrianus tuyalarini çatiştirişdan olingan avlodlarning yoşi, jinsi kesimida ösib-rivojlaniş (tirik vazni) körsatkiçlarini aniqlaş;

Tadqiqot obyekti sifatida Camelus dromedarius va Camelus bactrianus tuyalarini çatiştirişdan olingan avlodlarning yoş dinamikasidagi jun mahsuldorlik va biologik körsatkiçlari olingan.

Tadqiqot predmeti bölib, CD ♂ XCD ♀ , CD ♂ XCB ♀ , CB ♂ XCB ♀ , CB ♂ XCD ♀ juftlaş usullaridan olingan sof va F_1 duragay avlodlarning bötaloqlari, ösiş va rivojlaniş körsatkiçlari, jun mahsuldorligi körsatkiçlari hisoblanadi.

Tadqiqot usullari. Ilmiy tadqiqot işlarini bajarişda jun va tuyalarning tirik vaznini aniqlaş böyiça yoş koeffitsiyentida A.I.Baymukanovning uslubiyatidan, eksteryeri, tana tuzilişi indekslari körsatkiçlari, ösiş va rivojlanişini (mutlaq va kunlik ösiş) aniqlaşda zootexniyada umumiy qabul qilingan uslublardan foydalanildi. N.A. Ploxinskiyning «Örtaça

arifmetik qiymat (X), uning xatosi (Sx), özgaruvçanlik koeffitsiyenti (Sv)»ni aniqlaş usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari. Camelus dromedarius va Camelus bactrianus turiga mansub tuyalar hamda ularning duragaylarida tirik vazn yoş dinamikasi böyiça aniqlandi, ularning ösiş jadalligini taqqoslaş natijalari esa quyida 1-jadvalda umumlaştirildi.

1-jadval. Camilus dromedaries, Camelus bactrianus tuyalarini hamda ularning duragaylarini çatiştirişdan olingan avlodning tirik vazni, kg

Yoşi, jinsi	Camelus dromedarius, Camelus bactrianus turlariga mansub tuyalar hamda ularning duragaylarini özaro çatiştiriş natijasida olingan nasl, n=89			
	CD♂ n=12 X CD♀ n=11	CD♂ n=10 X CB♀ n=12	CB♂ n=12 X CB♀ n=9	CB♂ n=11 X CD♀ n=12
	Tirik vazni, X±Sx			
1-kunlik ♂ ♀	38,7±0,69* 35,1±0,60*	37,9±0,21 34,7±0,48	36,6±0,20* 33,7±0,27*	37,2±0,27* 33,9±0,20*
1 oylik ♂ ♀	61,2±0,69** 58,7±0,62**	62,8±0,31 59,9±0,22	61,1±0,21* 58,3±0,27*	62,2±0,27* 59,6±0,21*
3 oylik ♂ ♀	106,8±0,62 101,3±0,77	108,4±0,45 104,3±0,28	103,7±0,28* 100,3±0,27*	105,4±0,27* 102,8±0,28*
6 oylik ♂ ♀	184,2±2,02 179,7±2,35	181,7±0,53 179,9±0,43	180,5±0,42* 177,8±0,46*	178,4±0,40** 176,8±0,43**
12 oylik ♂ ♀	285,5±2,06 279,7±2,35	280,5±0,66 276,7±0,56	282,5±0,60* 275,3±0,68*	284,2±0,60* 279,3±0,54*
24 oylik ♂ ♀	367,3±2,06 354,2±2,35	364,4±0,82 357,2±0,70	353,7±0,67* 349,9±0,68*	355,4±0,60 353,6±0,66

*P<0,001., **P<0,01

Camilus dromedaries, Camelus bactrianus tuyalari va ularning duragaylarini özaro çatiştirişdan olingan avlodlarning tirik vazni körsatkiçlari haqidagi ma'lumotlarga köra, bir örkaçli tuyalarni çatiştirişdan (CD♂XCD♀) olingan avlodlarda yangi tuğilgan (1-kuni) erkak bötaloqlarning tirik vazni 38,7±0,69 kg, urğoçi bötaloqlarda esa 35,1±0,60 kg ni taşkil etdi. Ikki örkaçli tuyalarni özaro çatiştirişdan (CB♂ X CB♀) olingan avlodlarda bu körsatkiç yangi tuğilgan (1-kuni) erkak bötaloqlarda 36,6±0,20 kg ni taşkil etgan bölsa, urğoçi bötaloqlarda esa 33,7±0,27 kg ga teng böldi.

Bir örkaçli tuyalarni ikki örkaçli tuyalar bilan (CD♂ × CB♀) hamda ikki örkaçli tuyalarni bir örkaçli tuyalar bilan (CB♂ × CD♀) özaro çatiştiriş natijasida olingan duragay avlodlarning (CD♂ × CB♀) variantidagi yangi tuğilgan (1 kunlik) erkak bötaloqlarning tirik vazni 37,9±0,21 kg ni, urğoçilariniki esa 34,7±0,48 kg ni taşkil etib, bunda erkak bötaloqlarning urğoçilaridan

https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/1311090

ustunligi 9,2% ga yetdi. CB♂ × CD♀ sxemasi böyiça çatiştirişdan olingan avlodda esa uşbu körsatkiç erkak bötaloqlarda 37,2±0,27 kg ga, urğoçilarida esa 33,9±0,20 kg ga teng böldi.

Bötaloqlarning yoş dinamikasida 24 oylikka kelib, CD♂ X CB♀ juftlaşuvidan olingan erkak tuyalarning tirik vazni 364,4±0,82 kg ni (P<0,001), urğoçilarniki esa 357,2±0,70 kg ni taşkil etib, bunda jinsiy dimorfizm böyiça farq erkak tuyalar foydasiga 2,0% ga teng böldi; CB♂X CD♀ juftlaşuvidan olingan naslda esa uşbu körsatkiç erkak tuyalarda 355,4±0,60 kg ni, urğoçilarda esa 353,6±0,66 kg ni taşkil etdi va farqlaniş darajasi 0,5% dan iborat böldi (P<0,001).

Tirik vazn körsatkiçlarini sarhisob qilib şuni ta'kidlaş mumkinki, bir örkaçli va ikki örkaçli tuyalar hamda ularni özaro çatiştiriş natijasida olingan duragay avlodlarning tirik vazn dinamikasi bir-biridan farq qildi. Umuman olganda, yoş dinamikasiga köra barça sof zotli va duragay avlodlarda tirik vaznning jadal ösişi asosan hayotining dastlabki kunidan 6 oylik yoşigaça bölgan davrda kuzatildi, şundan söng esa ösiş sur'ati asta-sekin pasaya boşladi.

Xulosa. Tuyalarning yoşi dinamikasida tirik vazni özgarişi turliça bölib, CD♂ XCD♀ olingan ♂ avlodlarda 367 kg ni va ♀ avlodlarda 354 kg ga teng böldi. Camelus bactrianus tuyalarida tirik vazni böyiça Camilus dromedaries tuyalariga nisbatan 2,9 % ga kam ekanligi va CD♂ X SB♀ juftlaşda 364,4 va 357,2 kg ni taşkil qildi va CB♂ X CD♀ juftlaşdan olingan duragay avlodlarda Camelus bactrianus sof avlodlariga nisbatan geterozislik darajasi 0,5 % ga teng bölib, jins diformizmidagi farq barça juftlaş turlarida 0,5- 2,0 % ni taşkil qildi.

FOYDALANILGAN ADABIYATLAR RUYXATI

1. https://agriexpert.ru/articles/206/znacenie-i-sovremennoe-sostoyanie-verblyudovodstva
2. https://24.kz/ru/news/economyc/item/463253
3. https://mir24.tv/news/16457715/v-turkmenistane
4. https://yuz.uz/news
5. https://uz.sputniknews.ru/20220703/v